

गोपाळराव देअुस्कर यांच्याविषयी

(जन्म: ११ सप्टेंबर १९११, मृत्यू: ८ फेब्रुवारी १९९४)

भारतातील ब्रिटीश राजवटीच्या काळात प्रारंभी ज्या काही महत्वाच्या घटना घडल्या त्यापैकी म्हणजे मुंबई, कलकत्ता, मद्रास, लाहोर या शहरांत उघडलेली कलाविद्यालये ही होय. या कलाविद्यालयात पाश्चात्य कलाशैलीतील शिक्षणाचे संस्कार घेऊन तरुण कलावंतांच्या पिढ्या बाहेर पडत होत्या. आपल्या कलावैशिष्ट्यांनी काही कलावंत नावारूपाला येत होते. भारतीय कलाविश्वात स्वतःचे स्थान निर्माण करत होते. विसाव्या शतकाच्या पूर्वार्धात मुंबईच्या 'सर जे. जे. कलामहाविद्यालयातून कलाशिक्षण घेऊन व स्वतंत्र चित्रनिर्मिती करून आपले वैशिष्ट्यपूर्ण स्थान निर्माण करणाऱ्या पीठावाला, लालकाका, धुरंधर, हळदणकर, त्रिनदाद, पेस्तनजी बोमनजी यासारख्या चित्रकारांप्रमाणेच गोपाळ दामोदर देअुस्कर हे एक चित्रकार होते.

११ सप्टेंबर १९११ रोजी अहमदनगरला जन्मलेल्या गोपाळ देअुस्करांचे प्रारंभीचे शिक्षण हैद्राबादमध्ये झाले. वयाच्या १६ व्या वर्षी त्यांनी कलेचे शिक्षण घेण्यासाठी मुंबईच्या सर जे. जे. कलामहाविद्यालयात प्रवेश घेतला. चार वर्षांचा अभ्यासक्रम यशस्वीपणे पूर्ण करून, प्रथम क्रमांक आणि सुवर्णपदक यासह पदविका संपादन केली. आपल्या कलाविष्काराच्या प्रारंभीच्या वाटचालीत उमेद आणि हुरूप वाढणारी पदके पारितोषिके मिळवली. बॉम्बे आर्ट सोसायटीचे सुवर्णपदक, सिमला प्रदर्शनात व्हाईसरायचे पदक, भारतीय रेल्वेचे प्रथम पारितोषिक ही त्यापैकी काही होत. युरोपात चित्रकलेचे पदव्युत्तर शिक्षण घेण्यासाठी देअुस्करांना तत्कालिन निझाम सरकारची पाच वर्षाकरता शिष्यवृत्ती देण्यात आली. लंडन, पॅरिस, माद्रिद, बर्लिन येथील कला - अकादमींमधून त्यांनी चित्रकलेचे खास शिक्षण घेतले.

लंडनमधील 'रॉयल अकादमी' ही त्याकाळची एक महत्वाची व प्रतिष्ठित कलासंस्था. या संस्थेने कलाकृती स्वीकारणे व प्रदर्शित करणे हा कलावंताचा बहुमान समजला जात असे. सतत पाच वर्षे हा बहुमान मिळवणारे गोपाळ देअुस्कर हे एकमेव भारतीय कलावंत होत. ब्रिटिश वसाहतीतील देशात प्रदर्शित करण्यासाठी रॉयल अकादमीने त्यांच्या चित्रांची निवड केली होती.

युरोपातून भारतात परतल्यावर तत्कालिन मुंबई प्रांताच्या लोकसेवा आयोगाने जे. जे. कलामहाविद्यालयाचे उपसंचालक म्हणून त्यांची १९४० मध्ये निवड केली. व्यावसायिक चित्रकार म्हणून प्रतिष्ठेने जीवन जगण्याचा ध्यास असलेल्या देअुस्करांचे मन नोकरीत रमले नाही. त्यांनी नोकरीचा राजीनामा दिला आणि 'व्यावसायिक पोर्ट्रेट पेंटर' म्हणून स्वतःची कारकीर्द घडवण्यास सुरुवात केली, ती हैद्राबाद, बडोदा, जयपूर, कुचबिहार यासारख्या संस्थानांच्या राजघराण्यातील व्यक्तींची चित्रे रंगवून.

एक लक्षणीय व्यक्तिचित्रकार (पोर्ट्रेट पेंटर) म्हणून गोपाळ देअुस्करांचे नाव झाले. पं. जवाहरलाल नेहरूंचे व्यक्तिचित्र तयार करण्यासाठी भारतीय संसदेच्या सर्वपक्षीय समितीने अखिल भारतीय पातळीवर निवड केली ती देअुस्करांची (१९६५). संसद भवन, राष्ट्रपती भवन, दिल्ली महानगरपालिका, कलकत्याचे व्हिक्टोरिया मेमोरियल म्युझियम, बडोद्याचे म्युझियम, मुंबईतील विधानभवन, सर्वोच्च न्यायालय, मुंबईचे उच्चन्यायालय, उद्योगपतींची भवने, सार्वजनिक वास्तू यांच्या भिंती देअुस्करांनी

रंगवलेल्या कलात्मक व्यक्तिचित्रांनी सुशोभित होऊ लागल्या. लंडनमधील 'इंडिया हाऊस' मध्ये असलेली राजा राम मोहन रॉय आणि लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळक यांची व्यक्तिचित्रे, तसेच पुण्याच्या 'बालगंधर्व रंगमंदिरा' तील बालगंधर्वाची दोन पूर्णाकृती व्यक्तिचित्रे देअुस्करांच्या कुंचल्यातून साकार झाली आहेत.

१९५९ मध्ये ललितकला अकादमीने ज्या नऊ नामवंत भारतीय कलावंतांची सन्मानपूर्वक निवड केली. त्यापैकी एक कलावंत होते गोपळ देअुस्कर अकादमीत त्यांनी अनेक पदांवर सहा वर्षे काम केले. १९६० मध्ये व्हिएन्नामध्ये 'द्व्यकला' (प्लॅस्टीकआर्ट) या विषयावर झालेल्या एका आंतरराष्ट्रीय परिषदेसाठी भारताचे प्रतिनिधी म्हणून सरकारने त्यांची केलेली निवड देअुस्करांचा बहुमान वाढवणारी होती.

मुंबईच्या बालभवनासाठी किंवा पुण्याच्या टिळक स्मारक मंदिरासाठी काढलेली दर्जेदार व कलापूर्ण भित्तिचित्रे (म्युरल्स) देअुस्करांनी तयार केली. पण ते अखेरपर्यंत रमले आणि गुंतले ते आपल्या अत्यंत आवडीच्या व्यक्तिचित्रणकलेच्या विश्वात. टिळक, आगरकर, ना. म. जोशी व चिपळूणकर हे डेक्कन एज्युकेशन सोसायटीचे संस्थापक आणि डॉ. महाजनी, आचार्य अत्रे, पु. ल. देशपांडे, डॉ. श्रीराम लागू हे फर्ग्युसन महाविद्यालयाचे नामवंत विद्यार्थी यांची त्यांनी काढलेली व्यक्तिचित्रे, अखेरपर्यंत व्यक्तिचित्रण कलेत रमल्याची साक्ष देतात.

व्यक्तिचित्रणाची देअुस्करांची स्वतःची अशी विशिष्ट शैली आहे. चित्रविषय झालेल्या व्यक्तीच्या- मग ती प्रत्यक्षात असो किंवा दिवंगत झालेली असो-- व्यक्तिमत्त्वाचा दृक्प्रत्यय परिपूर्ण कलात्मकतेने साकार करण्यावर त्यांचा विशेष कटाक्ष होता. चित्रनिर्मितीसाठी अभ्यास आणि परिश्रम यांना देअुस्कर फार महत्त्व देत. दिवंगत व्यक्तीचे चित्र तयार करण्यासाठी ते तिच्या उपलब्ध छायाचित्रांवर समाधान मानत नसत. तर त्या व्यक्तिंसदृश दिसणाऱ्या दुसऱ्या एखाद्या व्यक्तीचा मॉडेल म्हणून उपयोगही करत. व्यक्तिचित्रणातील वस्त्रप्रावरणादी तपशीलांचा त्यांनी केलेला वापर देअुस्करांच्या अभ्यासू व कलात्मक दृष्टीचा प्रत्यय आणून देणारा असे. व्यक्तीच्या व्यक्तिमत्त्वाचे विशेष व प्रसंगी असणारे खास वेगळेपण लक्षात घेऊन ते आपल्या चित्रांची रचना करत. चित्राविषयाचे आकलन, त्याची दृश्यरूपातील मांडणी आणि एकूण तंत्रशैली यांच्या समन्वयातून साकार होणाऱ्या व्यक्तिचित्रांवर देअुस्करांची कलावंत म्हणून स्वतःची मुद्रा उमटलेली आढळते.

आपल्या कलाकृतींच्या रूपाने आधुनिक भारतीय व्यक्तिचित्रणकलेवर स्वतःची नाममुद्रा उमटवणारा आणि अमूल्य सांस्कृतिक ठेवा मागे ठेऊन गेलेल्या देअुस्कर या एका अव्वल दर्जाच्या कलावंताने जगाचा निरोप घेतला तो ८ फेब्रुवारी १९९४ मध्ये.

चित्राच्या चौथ्या मितीचा जनक

चित्रकलेची समज असणे म्हणजे काय हो? माझ्या दृष्टीने चित्रकलेची समज असणे याचा अर्थ चित्रांतून उगम पावणाऱ्या द्रक्सुगंधाची जाण असणे. अनेक जण चित्रकला शिकत असतात. चित्रेही काढत असतात. पण त्यापैकी या द्रक्सुगंधाची ओळख, चित्रसुगंधाची ओळख किती जणांना झालेली असते? फार जणांना ती होती नसावी. कारण द्रक्सुगंधाची जाण असणारे व तो आपल्या चित्रातून रसिकांपर्यंत पोचवू शकणारे कलावंत अत्यंत अभावानेच सापडतात. बरे, चित्रकला शिकणाऱ्या प्रत्येकाला ही द्रक्सुगंधाची जाण यावी तरी कशी? कारण फुलांच्या सुगंधाप्रमाणेच याही सुगंधाला ना असतो रंग, ना असते रूप. तेव्हा चित्रकला शिकणाऱ्यांना जेथे या द्रक्सुगंधाची जाण होण्यात अडचणी येतात तेथे सामान्यांची काय कथा?

आणि म्हणूनच हा द्रक्सुगंध निर्माण होण्याची प्रक्रिया समजावून घ्यावी लागते आणि समजावून सांगावी लागते. त्यासाठी ज्या चित्रकारांनी या द्रक्सुगंधाच्या संचितात स्वतःची भर घातली त्या चित्रकारांचे पुनःस्मरण करणे अगत्याचे ठरते. त्यांच्या चित्रांकडे पुन्हा पुन्हा मागे वळून पहाणे आवश्यक ठरते. या मागे वळून पहाण्यातच चित्रकलेच्या खऱ्या परंपरेची जाण येत जाते. ही जाण येताना समजते की परंपरा आणि रूढी यांमध्ये महत्वाचा फरक आहे. त्यांची गल्लत करता कामा नये. कारण परंपरा ही कलाकारांना पुढचा मार्ग दाखवत असते तर रूढी त्यांना अडकवून ठेवत असते.

द्रक्सुगंधाच्या परंपरेची ओळख पटत असताना काही गोष्टी सांगव्याशा वाटत असतात. ही खरी परंपरा एकात्म आहे हे तर अलिकडील काळात काहीसे जोर देऊन सांगवेसे वाटत असते. वास्तववादी चित्रकला श्रेष्ठ का आधुनिक कला श्रेष्ठ असा वाद जरूर नसताना जो माजवला जातो त्यात चित्रकला क्षेत्राची एकात्मता भंग पावते, ही व्यथा सांगावीशी वाटत असते. बोधचित्रांना व बोधचित्रकारांना अभिजात चित्रकारांपेक्षा वेगळे मानून गौण स्थानावर ठेवणारे प्रागतिक जाणकार हे कलाक्षेत्रातील 'सांस्कृतिक जातीयतेला' कसे खतपाणी घालतात हे पण सांगवेसे वाटत असते.

आणि सारे सांगण्याची संधी मला अगदी अलिकडच्या काळात मिळाली. पुण्याच्या 'सकाळ' या प्रसिध्द वृत्तपत्राने ती दिली. १ जाने. १९९५ हा रविवार होता. त्या दिवशीचा 'रविवार सकाळ' जो बाहेर पडला तो 'शिखरे रंगरेषांची' या माझ्या लेखमालेतील पहिले लेखपुष्प सोबत घेऊनच आणि नंतर दर आठवड्याला एक याप्रमाणे उर्वरित पंचवीस लेखपुष्पे या लेखमालेत गुंफली जाई पर्यंत जून ९५ ची अखरे उजाडली.

या लेखमालेत आजपर्यंत मला अतिशय भावलेल्या ज्या सव्वीस परदेशी चित्रकारांवर मी लिहिले ते सारे जण होते. गेल्या शे-सव्वाशे वर्षांतले सारे जण असे की ज्यांनी माझी द्रक्सुगंधविषयक जाण वाढीस लावली. त्यामुळे त्यांच्याबद्दल ज्या वेळी मी लेखमालेत लिहिले, ते या द्रक्सुगंधाच्या जाणिवेतून. लिहिण्यासाठी जे वाचन केले ते पण याच जाणिवेतून आणि या साऱ्या चित्रकारांची मुद्रित चित्रे पुन्हा नजरे खालून घातली ती पण या द्रक्सुगंधाच्या पुनर्भवाला सोबतीला घेऊनच. त्यामुळे या द्रक्सुगंधाच्या विविध जातकुळींच्या कुप्या माझ्या अवतीभवती खुलाव्यात असेच काहीसे माझ्या लेखमालेच्या सहा महिन्यांत घडत होते.

या द्वक्आनंद देणाऱ्या चित्र-सुगंधाच्या दरवळात मशगूल होताना माझ्या जुन्या स्मृती परत चाळवल्या गेल्या होत्या. माझे आजवरचे तीन परदेशप्रवास आठवले होते. त्या वेळी तहानभुकेचा विचार न करता तासन् तास घालवून मी पाहिलेली या प्रवासातील व्हिएन्ना, पॅरिस, अँम्स्टरडॅम, लंडन, न्यूयॉर्क, फिलाडेल्फिया, वॉशिंग्टन, बफेलो, डीट्रॉईट आणि टोरंटो या शहरांतील चित्रसंग्रहालये मला आठवत होती आणि या साऱ्या चित्रसंग्रहालयांतील माझ्या आवडत्या चित्रकारांच्या मूळ चित्रकृती प्रत्यक्ष पाहाताना प्रथमच त्या अलौकिक द्वक्सुगंधाच्या विविध जातकुळींचा दरवळ मला खूपखूप सुखावून गेल्याचेही मला स्मरत होते.

जून ९५ च्या अखेरीस ही लेखमाला संपल्यानंतर गेले चार माहिने या लेखमालेचा जो बोलबाला झाला, त्यामुळे हे चालू वर्ष म्हणजे, 'द्वक्सुगंधाच्या पुनर्नुभवाचे वर्ष' असे मी मानू लागलो. या वर्षातले पहिले सहा माहिने लेखनात घालवल्यानंतर उरणाऱ्या सहा महिन्यांत आता पूर्ण लेखनसंन्यास घेऊन स्वतःच्या चित्रनिर्मितीवर लक्ष केंद्रित करावे असा माझा मानस होता. परंतु अशी वेळापत्रके माणसांनी ठरवली तरी नियतीने त्यावर शिक्कामोर्तब केल्याखेरीज काहीच खरे ठरत नसते हे मला लवकरच समजणार होते.

कारण, परवा म्हणजे द्वक्सुगंधाच्या पुनर्नुभवाचे हे माझे वर्ष संपण्यास केवळ दोनच महिने उरलेले असताना नियतीचा निर्णायक हस्तक्षेप घडून आला आणि माझ्या लेखनसंन्यासाच्या मनसुब्याचे तीन तेरा वाजत असतानाच लेखणी पुन्हा हाती आली. नियती आता जणू मला बजावू पहात होती: "एका तरी भारतीय चित्रकारावर आता लिहिल्याखेरीज तुझे हे द्वक्सुगंधाच्या पुनर्नुभवाचे वर्ष मी संपू देणार नाही".

झाले असे की केवळ योगायोगाने ख्यातनाम चित्रकार कै. गोपाळ देअुस्करांची काही अभ्यासचित्रे पंधरा-वीस दिवसांच्या सांभाळासाठी माझ्या स्टुडिओत ठेवली जाण्याचे भाग्य मला लाभले. या अभ्यासचित्रांत काही रेखाटने होती तर काही व्यक्तिचित्रे. मुंबईचे सर जे. जे. स्कूल ऑफ आर्ट, लंडन येथील रॉयल अँकडॅमी व युरोपातील इतर कलाशिक्षण संस्था यांमधील चित्रकलेच्या संस्कारांच्या स्पष्ट खुणा त्यांच्या या अभ्यासचित्रांत दिसत होत्या. गोपाळ देअुस्करांच्या या कलाशिक्षकाळात अथपासून इतीपर्यंतच्या सर्व परीक्षांत त्यांना सदैव प्रथम क्रमांकावर ठेवणारी त्यांची उच्चकोटीची गुणवत्ता त्यांच्या या सर्व अभ्यासचित्रांतही डोकावत होती.

परंतु देअुस्करांची ती अभ्यासचित्रे पाहाताना मला आलेल्या दुसऱ्या एक अनुभवाने मी पुन्हा एकदा काहीसा मंत्रमुग्ध होण्याच्या बेतात आलो होतो. हा अनुभव होता त्या अभ्यासचित्रांच्या आसपास दरवळणाऱ्या मंद द्वक्सुगंधाचा. हा द्वक्सुगंध जरी काहीसा मंद वाटत होता तरी त्याचे संमोहित करणारे अस्सल उत्कट रूप खूप पूर्वी म्हणजे सुमारे चाळीस-पंचेचाळीस वर्षापूर्वीच मी अनुभवले होते. माझे स्वतःचे कलाशिक्षण सुरू होण्याच्या बेतात असताना माझ्या वडिलांच्या संग्रहातील सर जे. जे. स्कूल ऑफ आर्टचा एक जुना वार्षिक अहवाल मी पाहिला होता. पूर्वीच्या काळात उच्चकला परीक्षांत प्रथम क्रमांकात येणाऱ्या विद्यार्थ्यांची चित्रे अशा वार्षिक अहवालात छापण्याची सर जे. जे. स्कूल ऑफ आर्टची प्रथा होती. मला वाटते की १९३१ च्या त्या वार्षिक अहवालात छापण्यात आलेल्या देअुस्करांच्या डिप्लोमाच्या अंतिम परीक्षेतील एका रचनाचित्राने या अस्सल आणि उत्कट द्वक्सुगंधाची एक झुळूक माझ्यापर्यंत पोचवली होती आणि म्हणूनच देअुस्करांना या चित्राबद्दल सुवर्णपदक दिले गेल्याचे मी ऐकले त्या वेळी मला मुळीच आश्चर्य वाटले नव्हते.

नंतरच्या काळात अधूनमधून केव्हातरी छापले गेलेले देअुस्करांचे एखादे चित्र नजरेस पडावयाचे आणि पुन्हा त्या ओळखीच्या झालेल्या द्दक्सुगंधाची फुंकर घालून जायचे. परंतु या द्दक्सुगंधाची एक वैशिष्ट्यपूर्ण कुपीच ज्यांना गवसली होती त्या गोपाळ देअुस्कर नामक अव्वल दर्जाच्या चित्रकाराची खरी ओळख मला झाली ती त्यांची पूर्ण झालेली मूळ चित्रे पाहून. मुंबईत भरलेल्या एका वार्षिक राज्य कलाप्रदर्शनात देअुस्करांच्या सन्मानार्थ निर्माण केलेल्या एका खास दालनात त्यांची काही मूळ चित्रे मांडण्यात आली हाती. त्या मूळ चित्रांनी व त्यांतून जाणवणाऱ्या अस्सल नि उत्कट द्दक्सुगंधाने मला नंतर कायमचेच अंकित केले. मला या संमोहित अवस्थेतही देअुस्करांच्या चित्रांनी नंतरच्या काळात काही धक्के जरूर दिले. परंतु या सुखद धक्क्यांनी मला जी जाग आली, त्या वेळी, तोवर मला अज्ञात असलेले देअुस्करांचे काही कलागुण उजळून जाताना आढळले.

देअुस्करांची अव्वल दर्जाची व्यक्तिचित्रे माझ्या आता परिचयाची झाली होती. परंतु पुण्याच्या बालगंधर्व रंगमंदिरातील बालगंधर्वाची ती दोन व्यक्तिचित्रे पाहून स्पष्टपणे जाणवली ती स्वतःच्याच पूर्णकर्तृत्वावर कळस चढवत जाण्याची देअुस्करांची प्रवृत्ती. बालगंधर्वाच्या या दोन अजोड व्यक्तिचित्रांनंतर निर्माण झालेले देअुस्करांचे महत्त्वाचे चित्र होते पुण्याच्या टिळक स्मारक मंदिरातले भव्य आकाराच्या म्यूरलचे. भारतातील स्वातंत्र्यलक्षाचा इतिहास जरी या रचनाचित्रात चित्रित केलेला असला तरी एक चित्रकार या नात्याने मला त्या चित्रात आढळले ते व्यक्तिचित्रणाचे विविध कळस आणि हे कळस उभे करत असताना देअुस्करांनी केलेली त्या कळसांना पोषक ठरणारी चित्रमांडणी.

चित्रकार गोपाळ देअुस्करांच्या या साऱ्या चित्रकर्तृत्वाचा आलेख हा चित्रकार या नात्याने स्वतःवर आलेली जबाबदारी ओळखणाऱ्या कलाकाराच्या कर्तृत्वाचा आलेख होता. त्यांनी मानलेली जबाबदारी होती स्वतःचे योगदान देण्याची. स्वतःची द्दक्सुगंधाची कुपी सक्षम राखण्याची आणि स्वतःचेच नवे चित्रकळस निर्माण करण्याची. या जबाबदारीच्या जाणिवेमुळेच देअुस्करांना आपल्या निर्मितीसाठी परंपरेची मोडतोड कधीच करावी लागली नव्हती. कारण देअुस्करांनी जपलेली परंपरा होती रूपभेदाची. ही परंपरा होती रूपभेदातून स्वाभाविकपणे निर्माण होण्याऱ्या वास्तव-मिथक मिलाफाची आणि ही परंपरा होती तितक्याच स्वाभाविकपणे त्यांच्याचित्रांतून व्यक्त होणाऱ्या अमूर्त आशयाची. माझ्या दृष्टीने ही परंपरा होती द्दक्सुगंधाच्या आनंदनिर्मितीची.

या परंपरेलाच स्वतः देअुस्कर चित्राच्या 'चौथ्या मितीची' परंपरा असे संबोधत असत. याच परंपरेला व्हिसलर, पॉल गोगॅं तसेच बोनार आणि व्हुयारसारख्या नव्या चित्रकारांनी द्दक्सुगंधाची परंपरा मानले होते. याच परंपरेत डेगाने आपली भावस्पर्शी रेषा आणि जपानी कलेतील अवकाश-निर्मितीचे अंदाज यांचा मिलाफ घडवून व त्यासाठी स्वतंत्रपणे चिंतन करून नवे चित्रकळस उभे केले होते. डेगाच्या अशाच एका चित्रकळसाने एका अमेरिकन तरुण चित्रकर्त्रीला विलक्षण अशी भुरळ घातली होती. मेरी कसाट हे तिचे नाव. चित्रकलेतील भरीव काही हाती लागेल. अशा आशेने युरोपात आलेली ही अमेरिकन चित्रकर्त्री तेथे सहा वर्षे वणवण भटकली आणि अपघाताने डेगाच्या त्या चित्रापाशी थबकली. द्दक्सुगंधाच्या या परंपरेत, चित्राच्या 'चौथ्या मितीच्या' या परंपरेत, द्दक्सुगंधाच्या 'या परंपरेत, मेरी कसाटनंतर जबाबदारीची जाणीव ठेवून ज्या ज्या चित्रकारांनी आपले पहिले पाऊल ठेवले त्या त्या प्रत्येकाने द्दक्सुगंधाच्या संचितात मोलाची भर घातली. ही भर पडत असताना जसा चित्रकलेतील ज्ञानेश्वर शोभणारा कन्डिन्स्की या परंपरेत निर्माण झाला तद्वतच रंग-रेषारूपी टाळमृदंगांच्या गजरात आयुष्यभर दीर्घकाळ तल्लीन झालेला नॉर्मन रॉकवेलसारखा श्रेष्ठ बोधचित्रकार पण निर्माण झाला.

अशा या थोर चित्रपरंपरेशी इमान राखणारे चित्रकार गोपाळ देअुस्कर एक माणूस म्हणून कसे होते याचा शोध घेताना काहींना त्यांचा शिवराळपणा अधिक महत्त्वाचा वाटला. आपल्या कार्यशैलीची रहस्ये जपताना ज्या फटकळ स्पष्टवक्तेपणाचा प्रसाद देअुस्कर काही जणांना देत असत तो कितपत बरोबर किंवा अयोग्य होता ? सांगणे मोठे मुश्कील आहे. कारण सरतेशेवटी ज्याच्या त्याच्या अनुभवातूनच अशा गोष्टी घडत असतात.

माझ्यापुरते बोलावयाचे झाले तर गोपाळ देअुस्कर हे मला नेहमी एक दर्जेदार कलावंत म्हणून अधिक भावले. माझा व त्यांचा प्रत्यक्ष परिचय पण तसा अलिकडचाच. मी पुण्यास स्थलांतर केल्यानंतर तो खूप वाढला मात्र त्यांच्या आशीर्वादानेच. त्यामुळे कोणाला जवळ करावयाचे, कोणाला दूर ठेवायचे या बाबतीत अत्यंत काटेकोरपणे चिकित्सा करणाऱ्या देअुस्करांनी मी पुण्याला आल्यानंतर लागलीच ज्या वेळी मला फोन करून भेटीस बोलावले त्या वेळी मी काहीसा उडालोच. पण नंतर मात्र त्यांनी मला दिलेला वडिलकीच्या स्नेहाचा अनुभव हा मला नवी उभारी देणाराच ठरला.

माझी चित्रकलेची समज वाढवणाऱ्या द्वक्सुगंधाच्या पुनर्नुभवाचे १९९५ हे चालू वर्ष आता लवकरच संपणार आहे. 'शिखरे रंग-रेषांची' या रविवार सकाळमध्ये प्रसिध्द झालेल्या माझ्या लेखमालेने ज्या वर्षाची सुरुवात झाली, त्या वर्षाची सांगता करताना चित्राच्या 'चौथ्या मिती' च्या म्हणजेच द्वक्सुगंधाच्या परंपरेबाबत जागरूक असलेल्या कै. गोपाळ देअुस्कर या थोर चित्रकाराविषयी चार शब्द लिहिण्याचा योग जुळून यावा हा योगायोग मला सांकेतिक अर्थाने महत्त्वाचा वाटतो.

- रवी परांजपे